

UIT BALANS

UIT BALANS

Werken aan
natuurbescherming
in Nederland

**Marc van den Tweel &
Bjørn van den Boom**

NOORDBOEK NATUUR

© 2021 Bjørn van den Boom & Marc van den Tweel | Noordboek

Omslagontwerp & boekverzorging Barbara Jonkers

ISBN 978 90 5615 787 6

NUR 410 | 730

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek, Postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland -info@noordboek.nl.

Uitgeverij Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

www.natuurmonumenten.nl

INHOUD

VOORWOORD 7

Over natuur gesproken	9
Dat had je gedacht	17
Natuur als meerkeuzemenu	30
Het landschap in je winkelmandje	50
Zeventien miljoen mensen...	76
... op dat hele kleine stukje aarde	87
Activisme met een stropdas	106
Waarom zeg je dat?	123

LITERATUUR 135

DANKWOORD 139

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING 141

OVER DE AUTEURS 143

VOORWOORD

Van de natuur in Nederland wordt gezegd dat deze, net als de rest van deze deltavlake, gemaakt is door mensen. En daarmee onnatuurlijk zou zijn. Deze stelling dient vaak als opmaat naar 'hou er toch over op'. Het is waar en niet waar. Als Nederland door zijn bewoners is gewonnen op de zee, dan is de natuur die zich daar vervolgens vestigde 'man made'. Dat is vrij simpel. Maar in daaropvolgende eeuwen is de mens vooral bezig geweest die natuur te temmen en zeker de laatste 150 jaar, sinds de uitvinding van kunstmest, structureel terug te dringen. Woeste gronden kregen ineens economische waarde. Veen werd afgegraven, de ploegschaar ging in de eindeloze heidevelden. De mens heeft overduidelijk meer natuur afgebroken, teruggedrongen en bestreden dan dat er natuur werd 'gecreëerd'.

Als de mens zich morgen zou terugtrekken van deze laagvlakte, dan zal de natuur het onmiddellijk en volledig overnemen. In het klein zien we daar voorbeelden van. Verlaten fabrieksterreinen vormen binnen hele korte tijd een walhalla voor planten en dieren. Opgespoten nieuw land is binnen één seizoen bezet door allerlei soorten broedende vogels. De Marker Wadden zijn een verbluffende bevestiging van de kracht van de natuur, nadat Natuurmonumenten met haar partners er nieuwe stukjes Nederland bij had gemaakt.

De mens geeft, de mens neemt. En hetzelfde kan van de natuur worden gezegd. Natuurmonumenten speelt daarin een verbindende rol. Zoveel mogelijk mensen betrekken bij het zo veel mogelijk kansen creëren voor de natuur. Van oorsprong misschien behoudend, letterlijk, de vereniging wil monumenten van de natuur behouden. Maar in de loop van haar geschiedenis steeds

meer gericht op natuurontwikkeling, actief beheer, ruimte terugwinnen waar deze voor andere functies was ingenomen. Deze zoektocht, tussen behoud van al het mooie en kwetsbare wat ons lief is en het creëren van nieuwe veilige havens voor bedreigde soorten en ecosystemen, komt in dit boek volop terug. Een waardevolle zoektocht zonder eensluidend antwoord. Omdat in dit land natuur en mens samen die balans steeds weer moeten vinden, tussen vele ambities en claims, tussen toekomst en verleden, Arcadia en Utopia.

Een ding is zeker: Zonder mensen als Marc van den Tweel, die Natuurmonumenten als algemeen directeur de afgelopen acht jaar zoveel nieuwe impulsen en energie heeft gegeven, zou niet alleen onze vereniging maar ook de Nederlandse natuur er nu minder goed voorstaan.

Ik wens u veel leesplezier toe bij de terugblik van hem en collega Bjørn van den Boom op acht jaar werken aan natuurbescherming in Nederland.

Jeroen Dijsselbloem
Voorzitter Natuurmonumenten

Over natuur gesproken

Ruimte voor natuur

Al 116 jaar werkt Natuurmonumenten aan een missie: gezonde natuur en mooie landschappen in Nederland. Natuur die bruist van het leven in het hart van een samenleving die bruist van het leven. We zijn ervan overtuigd dat het kan. We kunnen de rijkdom aan planten en dieren herstellen in onze natuurgebieden en in het hele Nederlandse landschap. We kunnen ervoor zorgen dat die natuur beleefbaar is voor de miljoenen mensen die daarvan genieten. Voor al die mensen voor wie onverwachte natuurmomentjes – oog in oog met een ree in de schemering, hand in hand wandelend langs bloemenvelden – horen bij hoe zij ‘geluk’ definiëren. En we kunnen dat bereiken op zo’n manier dat het in balans is met de andere belangen die we in ons kleine, drukke land een plek willen geven. Ruimte voor landbouw, ruimte voor woningbouw, ruimte voor de energietransitie, ruimte voor wegen. Soms plaatst het ons voor uitdagingen. Want de ruimte is beperkt en natuurgebieden zijn vaak relatief klein. Als we ergens bos laten groeien, is daar

geen ruimte voor open landschappen als heide of grasland. Als we meer leefruimte willen geven aan wilde dieren als wilde zwijnen, reeën of herten, hebben we te maken met het feit dat die dieren buiten natuurgebieden schade kunnen veroorzaken, bijvoorbeeld op boerenland of in de moestuin van de buurman. In die situaties moeten er keuzes gemaakt worden. En die keuzes zijn soms lastig.

Daarover gaat dit boek. We laten zien hoe Natuurmonumenten werkt aan haar missie. We kijken naar de dilemma's waar we de voorbije jaren voor geplaagd zijn, welke keuzes we daarbij hebben gemaakt in het beheer van onze natuurgebieden. En welke afwegingen daarbij een rol speelden. Bij die dilemma's geldt dat een aantal discussies regelmatig terugkeert. Moeten we natuurgebieden wel of juist niet openstellen voor het publiek? Moeten we er actief voor zorgen dat zoveel mogelijk planten en dieren een toekomst hebben in onze natuurgebieden, of zouden we de natuur juist zoveel mogelijk met rust moeten laten? En als we ervoor kiezen om ook zeldzame planten en dieren te beschermen en daarvoor actief beheermaatregelen nemen, is dat dan 'geknutsel' of 'wensnatuur'? Kunnen we bedreigde natuurwaarden niet beter opgeven? In deze bundel zullen we een aantal van die regelmatig terugkerende discussies uitdiepen en toelichten hoe Natuurmonumenten daarin haar koers bepaalde.

Het Deelerwoud als voorbeeld

Met de landelijke publieksactie Behoud het Deelerwoud lukte het Natuurmonumenten in 1967 om het 1.200 hectare grote Deelerwoud op de Zuidoostelijke Veluwe aan te kopen. Van oudsher was de jacht op wilde zwijnen, damherten en edelherten op de hele Veluwe vanzelfsprekend: eerdere eigenaren gebruikten het Deelerwoud met name voor jacht en houtoogst. In de loop der tijd constateerde Natuurmonumenten dat voedselgebrek in dit

Damherten in het Deelerwoud.

hooggelegen gebied de meest bepalende factor was voor de overlevingskans van jonge zwijntjes. De populatie wilde zwijnen bleef ook zonder actief faunabeheer min of meer stabiel. De aanname was dat ditzelfde mechanisme gold voor damherten. Vanuit het vertrekpunt dat Natuurmonumenten wilde dieren alleen doodt als dat noodzakelijk is om ernstige schade of overlast te voorkomen, kozen we in 2001 voor een radicale koerswijziging in het faunabeheer van het Deelerwoud: wilde zwijnen en damherten zouden hier niet langer bejaagd worden. Het onderliggende idee was dat populaties zichzelf qua aantal zouden reguleren zonder dat daarbij sprake was van explosieve groei en van explosief toenemende schade voor omliggende grondeigenaren. Het concept van een afschotvrij Deelerwoud was geboren. En voor wilde zwijnen bleek dat inderdaad het geval. De zwijnenpopulatie van het Deelerwoud wordt tot op de dag van vandaag niet actief beheerd. Maar voor damherten lag het anders. Tussen 2001 en 2015 vertienvoudigde de populatie. Het aantal verkeersaanrijdingen op omliggende wegen verdubbelde. Grondeigenaren in de omgeving ondervonden zoveel vraatschade aan jonge bomen dat hun bosbeheer in de problemen kwam.

Nadat we op de Veluwe jarenlang hadden geïnvesteerd in het verbinden van de verschillende deelgebieden en het verwijderen van rasters en hekken met als doel de Veluwe te transformeren tot het grootste *wildlife resort* van Europa (wat het op dit moment is), wilden andere grondeigenaren weer hekken plaatsen. Reden daarvoor was dat zij bij het beheer van hun gebieden hun eigen afwegingen wilden maken, zonder dat deze werden *overruled* door de uitstromende populatie ‘herten van Natuurmonumenten’. In het Deelerwoud zelf constateerden we dat het landschap in toenemende mate werd bepaald door de hoge graasdruk van de damherten en dat het verjongen van de bossen daardoor geremd werd. In 2016 stonden we voor een lastige opgave, waar we mee worstelden en wekenlang intensief over hebben gesproken: na vijftien jaar besloten we om weer actief in te grijpen in de damhertenpopulatie en de aantallen terug te brengen naar een omvang die in balans was met andere belangen. Sindsdien worden in het Deelerwoud jaarlijks damherten gedood om de populatiegroei te beperken. Omwille van natuur- én economische belangen.

De koerswijziging leidde in sommige kringen tot consternatie. ‘Damhert is opnieuw volgelvrij’, kopte *De Volkskrant* op 29 december 2016. De Partij voor de Dieren organiseerde een stille tocht in het natuurgebied als teken van rouw. Radicale dierenbeschermers bekladden alle toegangsborden met de tekst *Deelerwoud killingfields* om hun afkeuring en woede uit te drukken. In dikke, rode verf die als bloedvlekken van de panelen droop. Een vergelijking die wat ons betreft even disproportioneel als ongepast was. Deze refereerde immers aan de Cambodjaanse *killing fields* waar in de jaren zeventig van de vorige eeuw meer dan een miljoen mensen stierven onder het schrikbewind van de Rode Khmer. Uiteindelijk stierf een kwart van de Cambodjaanse bevolking in wat tot nu toe wellicht de meest extreme genocide in de menselijke geschiedenis is geweest. Wie er is geweest, gaat minder lichtzinnig om met vergelijkingen die betrekking hebben

op het natuurbeheer van de Veluwe. De vergelijking was, op zijn zachtst gezegd, uit balans.

Het is een casus waar veel thema's de revue passeren die in het hedendaagse natuurbeheer aan de orde zijn. Paradoxaal genoeg zou de discussie over het Deelerwoud niet zijn opgespeeld als Natuurmonumenten *unvervroren* had vastgehouden aan het 'klassieke' faunabeheer waar jaarlijks afschot onderdeel van uitmaakt. Waarom kozen we voor deze koerswijziging? En waarom kwamen we daarop terug? Hoe ga je als natuurbeheerder om met de maatschappelijke weerstand die daarop volgde? En over die weerstand: de emoties van betrokken dierenliefhebbers zijn wat ons betreft legitiem. Maar wat te doen als een gerechtvaardigde discussie ont-aardt in vandalisme? Als er een debat ontstaat waarin voor argumenten geen plaats meer is?

Permanente zoektocht

Of het nu gaat over het doden van wilde dieren, het kappen van bomen, het plaatsen van windmolens, het ontpolderen van vruchtbare landbouwgrond of het aanleggen van wandel- en fietsroutes in natuurgebieden: discussies over de Nederlandse natuurbescherming staan steeds vaker in het middelpunt van het politieke en maatschappelijke debat. En het zijn discussies waar veel mensen sterke gevoelens bij hebben. Want de natuur is van ons allemaal. En bovendien vertegenwoordigt natuur niet alleen een collectief belang, maar ook een collectieve waarde. Zij raakt ons hart. Het gaat over iets dat groter is dan wijzelf. Over je thuis voelen in de wereld. Over het verlangen te leven op een gezonde planeet, die in balans is. Voor veel mensen heeft natuur een diepgevoelde betekenis. Die betrokkenheid is van onschatbare waarde. Het kan geen toeval zijn dat in geen enkel land zo'n groot deel van de bevolking lid is van natuur- en milieuorganisaties als in het onze – waar het

landgebruik zo intensief is dat natuur, landschap en leefmilieu er meer onder druk staan dan waar ook ter wereld. En ongetwijfeld speelt het feit dat natuur in Nederland zo'n kwetsbare en bedreigde waarde vertegenwoordigt een sterke rol in het gegeven dat het maatschappelijk debat over natuurbeheer en -bescherming sneller en sterker polariseert.

Want daar waar de betrokkenheid groot is en emoties oplopen, is het vinden van oplossingen niet langer een kwestie van louter rationele afwegingen. Daar verschuiven argumenten van *logos* naar *pathos*. Worden gevoelsargumenten soms belangrijker dan feiten. En beelden belangrijker dan data. Dat is niet goed of slecht: het is een gegeven, een psychologische wetmatigheid, waar natuurbeheerders, beleidmakers en bestuurders zich toe te verhouden hebben. En het is een wetmatigheid waarin Natuurmonumenten zich een weg zoekt. Met ruim 760.000 leden en donateurs en 205.000 kinderen die lid zijn van het kinderprogramma OERRR is Natuurmonumenten een van de grootste verenigingen van Nederland. Qua achterban vergelijkbaar met de ANWB, de Consumentenbond en Sportvisserij Nederland. Een ledental dat groter is dan het aantal mensen dat lid is van een politieke partij of geabonneerd op een krant. We brengen de Nederlandse natuur – letterlijk en figuurlijk – naar de Nederlandse keukentafel. En we heten jaarlijks miljoenen mensen welkom in onze natuurgebieden.

Die massa, dat samenbindend vermogen, is een waarde op zich. Een waarde die we koesteren en willen uitbouwen. Het is goed dat er in ons land een vereniging bestaat waar *iederéén* zich thuis kan voelen die hart heeft voor gezonde natuur en mooie landschappen. Om zo een stem te geven aan datgene dat geen stem heeft. En soms ook om een collectieve vuist te maken in het politieke en maatschappelijke krachtenveld. Vaak een vriendelijke vuist, een vuist in een fluwelen handschoen, maar soms ook een ijzeren vuist. Bijvoorbeeld toen het kabinet het bouwverbod op stranden

en in duinen wilde opheffen. Maar het is ook een permanente zoektocht. In discussies waarin Natuurmonumenten zich uitsprak – of het nu ging over het omvormen van naaldbossen naar heidegebieden of over het gebruik van pesticiden in de landbouw – waren twee stapels brieven vaak met elkaar in balans: de stapel met verontwaardigde reacties van leden die hun treurnis uitspraken (en soms, helaas, hun lidmaatschap opzegden) omdat onze uitspraken hen niet ver genoeg gingen, en de stapel met klachten (en wederom helaas, soms ook opzeggingen) omdat onze opvattingen hen te ver gingen. Maar in dat krachtenveld – waarin de uiterste flanken zich via sociale media en boze brieven luidkeels laten horen – willen wij ook oor hebben voor de *silent majority*. Voor de overgrote meerderheid van onze achterban die bereid is om argumenten, dilemma's en praktische overwegingen te overdenken en daarbij de nuance niet schuwt. Het zou niet moeilijk zijn om Natuurmonumenten zo te hervormen dat een (veel) kleiner deel van de achterban zich daar nóg meer bij thuisvoelt. Maar een groter deel van de achterban zou dan vervreemd raken van de organisatie. Het is onze overtuiging dat dát niet de rol is van Natuurmonumenten in het broze krachtenveld van de Nederlandse natuurbescherming. Onze rol is om samen met, namens en via een massale beweging van betrokken burgers op te komen voor spectaculair mooie natuur in een dichtbevolkte, dynamische en economisch welvarende samenleving. Omdat honderdduizenden mensen dat willen. Omdat miljoenen mensen dat willen. Omdat we het weefsel van de samenleving vertegenwoordigen in onze missie voor een groen en gezond Nederland.

Deze bundel verschijnt bij het afscheid van Marc van den Tweel als algemeen directeur van Natuurmonumenten. Een functie die Marc ruim acht jaar vervulde. De laatste zes jaar in nauwe samenwerking met Bjørn van den Boom, hoofd van de afdeling public affairs. Tijdens die jaren hebben we veel gesprekken gevoerd. Over de uitdagingen waarvoor de Nederlandse natuurbescherming